ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK: 373.2:159.954

Abdusattorova Umida Abdusamad qizi,
Guliston davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI O‘YIN FAOLIYATI YORDAMIDA KREATIV FIKRLASHGA O‘RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TAYYORLOV GURUHI MISOLIDA)

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida (6–7 yosh) kreativ fikrlashni o‘yin faoliyati vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalasi yoritilgan. Kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan verbal-divergent, konstruktiv, syujetli-rolli va rejissyorlik hamda ijodiy topshiriqlar bilan boyitilgan milliy xalq o‘yinlarini qamrab oluvchi yaxlit metodika ishlab chiqilgan. Shuningdek, ijodiy tashabbusni tarbiyachidan bolaga bosqichma-bosqich o‘tkazish modeli taklif etilgan. Tajriba-sinov ishlarida 50 nafar bola ishtirok etgan bo‘lib, ulardan 25 nafari tajriba guruhiga, 25 nafari nazorat guruhiga biriktirilgan. Diagnostika jarayonida E.P. Torrens figurali testining moslashtirilgan varianti, «Predmetdan noodatiy foydalanish» topshirig‘i va o‘yin faoliyatini kuzatish xaritasidan foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: kreativ fikrlash, divergent tafakkur, o‘yin faoliyati, maktabgacha ta’lim, tayyorlov guruhi, originallik, ravonlik, moslashuvchanlik, ijodiy tashabbus, «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi, TRIZ, milliy xalq o‘yinlari.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КРЕАТИВНОМУ МЫШЛЕНИЮ СРЕДСТВАМИ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЫ)

Аннотация. В статье рассматривается совершенствование методики развития креативного мышления воспитанников подготовительной группы дошкольной образовательной организации в возрасте 6–7 лет средствами игровой деятельности. Разработана комплексная методика, включающая вербально-дивергентные, конструктивные, сюжетно-ролевые и режиссёрские игры, а также национальные народные игры, дополненные творческими заданиями. Предложена модель поэтапной передачи творческой инициативы от воспитателя ребёнку. В опытно-экспериментальной работе приняли участие 50 детей: 25 детей составили экспериментальную группу и 25 — контрольную. Для диагностики использовались адаптированный вариант фигурного теста Э.П. Торренса, задание «Необычное использование предмета» и карта наблюдения за игровой деятельностью.

Ключевые слова: креативное мышление, дивергентное мышление, игровая деятельность, дошкольное образование, подготовительная группа, оригинальность, беглость, гибкость, творческая инициатива, государственная учебная программа «Илк қадам», ТРИЗ, национальные народные игры.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR TEACHING CREATIVE THINKING TO PRESCHOOL CHILDREN THROUGH PLAY ACTIVITIES (A CASE STUDY OF THE PREPARATORY GROUP)

Abstract. This article examines the improvement of a methodology for developing creative thinking in children aged 6–7 in preschool preparatory groups through play activities. The proposed methodology integrates verbal-divergent games, constructive activities, role-playing and director's play, as well as national folk games enriched with creative tasks. A model for gradually transferring creative initiative from the teacher to the child is also proposed. The experimental study involved 50 children, including 25 in the experimental group and 25 in the control group. Assessment instruments included an adapted version of E. P. Torrance's Figural Test, an Alternative Uses task, and a play observation chart.

Keywords: creative thinking, divergent thinking, play activity, preschool education, preparatory group, originality, fluency, flexibility, creative initiative, *Ilk Qadam* state curriculum, TRIZ, national folk games.

KIRISH

Kreativ fikrlash XXI asrda shaxsning muhim kompetensiyalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida tayyor bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda, muammolarga noodatiy yechim topish, turli g'oyalarni ilgari surish, mavjud tajribani yangicha birlashtirish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. OECD tomonidan o'tkazilgan PISA-2022 tadqiqotida o'quvchilarning kreativ fikrlashi birinchi marta xalqaro miqyosda alohida yo'nalish sifatida baholandi [5]. Biroq kreativ salohiyatni rivojlantirishni faqat maktab ta'limi bilan cheklash mumkin emas. Uning dastlabki asoslari maktabgacha yoshda, bolaning tabiiy qiziqishi, tasavvuri, mustaqil izlanishi va yetakchi faoliyati hisoblangan o'yin jarayonida shakllanadi [9; 10].

K.H. Kim tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda Torrens kreativ tafakkur testlari natijalarining pasayish tendensiyasi, ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda kuzatilgani qayd etilgan [6]. Ushbu holat bolalarning ijodiy salohiyatini erta yoshdan qo'llab-quvvatlash, ularning mustaqil fikrlashi va yangi g'oyalar yaratish imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilgan pedagogik metodikalarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish, bolalarning intellektual, jismoniy, ijtimoiy-emotsional va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni [1], maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi [2] hamda «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi [3] bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Mazkur hujjatlarda bolaga yo'naltirilgan yondashuv, uning qiziqishlari va individual imkoniyatlarini hisobga olish hamda rivojlantiruvchi ta'lim muhitini tashkil etish muhim o'rin tutadi.

Maktabgacha ta’lim amaliyotida o‘yin faoliyatidan foydalanish keng tarqalgan bo‘lsa-da, o‘yinlarning barcha imkoniyatlaridan kreativ fikrlashni rivojlantirish maqsadida tizimli foydalanish masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Ayrim holatlarda o‘yinlar tayyor namunalarni takrorlash, belgilangan qoidalarni o‘zgartirmasdan bajarish yoki bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashga qaratilgan akademik mashqlar bilan cheklanib qolishi mumkin. Bunday sharoitda bolaning mustaqil tashabbusi, noodatiy fikrlashi va o‘z g‘oyalarini erkin ifodalash imkoniyatlari yetarlicha namoyon bo‘lmasligi ehtimoli mavjud.

Shu sababli maktabgacha ta’limning tayyorlov guruhida o‘yin faoliyatini bolalarning kreativ fikrlashini rivojlantiruvchi yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etish zarur. Bunda o‘yinlarning mazmuni, pedagogik shart-sharoitlar, tarbiyachining faoliyatni boshqarish usullari va ijodiy tashabbusni bolaga bosqichma-bosqich o‘tkazish mexanizmlari o‘zaro uyg‘unlashishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha ta’lim tashkilotining tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kreativ fikrlashni o‘yin faoliyati vositasida rivojlantirish metodikasini takomillashtirish va uning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali baholash.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: kreativ fikrlash va o‘yin faoliyati o‘rtasidagi bog‘liqlikni nazariy jihatdan tahlil qilish; 6–7 yoshli bolalar kreativ fikrlashining mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalarini aniqlashtirish; kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi o‘yinlar tizimi hamda ijodiy tashabbusni bolaga bosqichma-bosqich o‘tkazish modelini ishlab chiqish; takomillashtirilgan metodikaning samaradorligini tajriba-sinov natijalari asosida baholash.

Tadqiqot gipotezasiga ko‘ra, agar o‘yin faoliyati murakkablashib boruvchi muammoli-o‘yin vaziyatlari, ochiq materiallar bilan boyitilgan rivojlantiruvchi muhit va tarbiyachining fasilitatorlik pozitsiyasi asosida tashkil etilsa, bolalarning kreativ fikrlash ko‘rsatkichlari, jumladan, ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va ishlab chiqilganlik darajasi oshadi.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Kreativ fikrlashning nazariy asoslari J. Gilfordning divergent va konvergent tafakkur haqidagi qarashlari bilan chambarchas bog‘liq. Olim divergent tafakkurni muayyan muammo yoki vaziyatga nisbatan turli xil yechim va g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyati sifatida izohlagan. Ushbu tafakkur turi ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va ishlab chiqilganlik kabi ko‘rsatkichlar orqali tavsiflanadi [7]. E.P. Torrens mazkur xususiyatlarni baholashga mo‘ljallangan verbal va figurali testlarni ishlab chiqqan [8].

M.A. Runco va S. Acar divergent tafakkurni ijodiy yutuqning bevosita o‘lchovi emas, balki kreativ salohiyatni baholash ko‘rsatkichlaridan biri sifatida talqin etadi [22]. J.C. Kaufman va R.A. Beghetto tomonidan taklif qilingan «mini-c» konsepsiyasi esa shaxs uchun yangi va mazmunli bo‘lgan talqin hamda

kashfiyotlarni kreativlikning muhim ko‘rinishi sifatida ko‘rib chiqadi [11]. Bu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatini baholashda muhimdir, chunki bola yaratgan g‘oya kattalar uchun oddiy tuyulishi mumkin, biroq bolaning shaxsiy tajribasi doirasida yangi va o‘ziga xos bo‘lishi mumkin.

Madaniy-tarixiy yondashuvda o‘yin va ijod bolaning psixik rivojlanishidagi o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida talqin qilinadi. L.S. Vygotskiy tasavvur rivojlanishining bolaning to‘plagan tajribasi bilan bog‘liqligini ta’kidlab, o‘yinni ijodiy tasavvurning namoyon bo‘lishi va rivojlanishidagi muhim faoliyat sifatida izohlagan [9]. D.B. Elkonin syujetli-rolli o‘yinning maktabgacha yoshdagi yetakchi faoliyat sifatidagi o‘rnini asoslab, unda xayoliy vaziyat yaratish, rollarni taqsimlash va predmetlardan ramziy maqsadlarda foydalanishning ahamiyatini ko‘rsatgan [10].

O.M. Dyachenko maktabgacha yoshdagi bolalarda tasavvurni rivojlantirish usullari va uni baholashga doir topshiriqlarni ishlab chiqqan [16]. E. Bodrova va D. Leong esa Vygotskiy g‘oyalariga tayangan holda, bolalarning o‘yinni rejalashtirishi, rollarni muvofiqlashtirishi va o‘z faoliyatini boshqarishiga ko‘maklashuvchi pedagogik yondashuvni taklif etgan [19]. Ushbu qarashlar tarbiyachining vazifasi faqat o‘yinni tashkil etishdan iborat emasligini, balki bolaning mustaqil tashabbusini qo‘llab-quvvatlash va zarur vaqtda pedagogik yordamni bosqichma-bosqich kamaytirish ham muhimligini ko‘rsatadi.

Empirik tadqiqotlarda xayoliy o‘yin va kreativ fikrlash o‘rtasidagi bog‘liqlik masalasi turlicha yoritilgan. S. Russ xayoliy o‘yin jarayonidagi kognitiv va affektiv jarayonlarning divergent tafakkur bilan aloqadorligini ko‘rsatgan [12; 14]. P.Y. Mullineaux va L.F. Dilalla maktabgacha yoshdagi bolalarning xayoliy o‘yin xususiyatlari bilan keyingi yosh davrlaridagi kreativlik ko‘rsatkichlari o‘rtasida bog‘liqlik mavjudligini aniqlagan [15]. Shu bilan birga, A.S. Lillard va hammualliflar tomonidan o‘tkazilgan keng qamrovli tahlilda xayoliy o‘yinning bolalar rivojlanishiga, xususan, kreativlikka bevosita sababiy ta’sirini tasdiqlovchi dalillar bir xil emasligi qayd etilgan [13]. Demak, o‘yin faoliyatining samaradorligini asoslashda nazorat guruhiga ega tajribalar, aniq diagnostika mezonlari va shaffof statistik tahlil muhim ahamiyatga ega.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan amaliy yondashuvlar orasida G.S. Altshuller tomonidan ishlab chiqilgan ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi — TRIZ alohida o‘rin tutadi. Ushbu yondashuvni maktabgacha yoshga moslashtirish orqali bolalarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, qarama-qarshiliklarni aniqlash va muqobil yechimlarni izlash ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin [17]. J. Rodari tomonidan taklif etilgan «Fantastik faraz», «Fantaziya binomi» va «Ertaklar salati» kabi usullar esa tasavvurni faollashtirish, turli obrazlarni birlashtirish va mustaqil hikoya yaratishga xizmat qiladi [18].

M. Resnick kreativ ta’limni loyiha asosida ishlash, shaxsiy qiziqish, tengdoshlar bilan hamkorlik va o‘yin faoliyatining uyg‘unligi orqali izohlaydi [20].

Ushbu yondashuv maktabgacha ta’limda ochiq materiallardan foydalanish, bolalarning o‘z g‘oyalarini amalga oshirishi va birgalikdagi ijodiy faoliyatini tashkil etish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Milliy pedagogik adabiyotlarda ham o‘yin faoliyatining maktabgacha ta’limdagi o‘rni, bolalarni har tomonlama rivojlantirish usullari va tarbiyaviy imkoniyatlari yoritilgan [21; 23]. Biroq o‘yinlarning kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan turlarini yagona tizimga birlashtirish, milliy xalq o‘yinlarini ijodiy topshiriqlar bilan boyitish va bunday metodikaning natijalarini tajriba-sinov orqali baholash masalalari yanada chuqur o‘rganishni talab etadi.

Adabiyotlar tahlili asosida uchta muhim metodik vazifa belgilandi:

o‘yin faoliyati va kreativ fikrlash o‘rtasidagi munosabatni tajriba-sinov orqali baholash;

TRIZ, J. Rodari usullari, syujetli-rolli o‘yinlar va milliy xalq o‘yinlarini yaxlit metodik tizimga birlashtirish;

tarbiyachining boshqaruvchilik pozitsiyasidan bolaning ijodiy tashabbusini qo‘llab-quvvatlovchi fasilitatorlik pozitsiyasiga bosqichma-bosqich o‘tishini ta’minlash.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot 2025/2026-o‘quv yilida Sirdaryo viloyati Guliston shahridagi 9-sonli davlat maktabgacha ta’lim tashkilotining ikkita tayyorlov guruhida tashkil etildi. Unda yoshi 6 yosh 2 oylikdan 7 yosh 1 oylikkacha bo‘lgan jami 50 nafar bola ishtirok etdi. Tajriba guruhiga 25 nafar bola, jumladan, 13 nafar qiz va 12 nafar o‘g‘il; nazorat guruhiga esa 25 nafar bola, jumladan, 12 nafar qiz va 13 nafar o‘g‘il kiritildi. Bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillaridan yozma rozilik olindi, natijalar anonim kodlar yordamida qayd etildi.

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi. Aniqlovchi bosqich 2025-yil sentabr oyida o‘tkazilib, unda bolalarning kreativ fikrlash darajasi dastlabki diagnostika orqali baholandi. Shakllantiruvchi bosqich 2025-yil oktabr oyidan 2026-yil mart oyigacha davom etdi. Ushbu davrda tajriba guruhida takomillashtirilgan metodika qo‘llanildi, nazorat guruhida esa «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi doirasidagi odatiy pedagogik faoliyat davom ettirildi. Nazorat bosqichi 2026-yil aprel oyida amalga oshirilib, dastlabki diagnostika vositalari yordamida takroriy o‘lchovlar o‘tkazildi.

Bolalarning kreativ fikrlashini baholashda uchta diagnostik vositadan foydalanildi.

Birinchi vosita E.P. Torrens figurali testining «Tugallanmagan shakllar» subtestiga asoslangan moslashtirilgan topshiriq bo‘ldi [8]. Bolalarga 10 ta tugallanmagan shaklni 15 daqiqa davomida mustaqil ravishda rasmga aylantirish taklif etildi. Natijalar ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va ishlab chiqilganlik mezonlari asosida baholandi. Ravonlik 0–10 ball, moslashuvchanlik javoblar kategoriyalari so-

niga muvofiq 0–10 ball, originallik namunada kam uchraydigan javoblar uchun belgilangan ballar asosida 0–20 ball, ishlab chiqilganlik esa rasmga kiritilgan qo‘shimcha detallar bo‘yicha 0–30 ball doirasida qayd etildi.

Ikkinchi vosita J. Gilfordning muqobil foydalanish topshirig‘iga asoslangan «Predmetdan noodatiy foydalanish» mashqi bo‘ldi [7]. Bolalarga karton quti va qoshiqdan odatiy vazifalaridan tashqari qanday maqsadlarda foydalanish mumkinligi haqida fikr bildirish taklif etildi. M. Wallach va N. Kogan yondashuviga muvofiq, topshiriq o‘yin muhitida, qat’iy vaqt chegarasisiz tashkil qilindi [24]. Javoblar soni verbal ravonlik, o‘ziga xos va kam uchraydigan javoblar esa verbal originallik ko‘rsatkichi sifatida qayd etildi.

Uchinchi vosita o‘yin faoliyatini kuzatish xaritasi bo‘ldi. Unda bolaning syujetni mustaqil yaratishi, predmet-o‘rinbosarlardan foydalanishi, o‘yin qoidasini o‘zgartirishi yoki yangi qoida taklif qilishi, shuningdek, rolni o‘ziga xos talqin qilishi baholandi. Har bir ko‘rsatkich 0–2 ball bilan baholanib, kuzatuv natijalari umumlashtirildi. Kuzatuvni ikki mustaqil kuzatuvchi olib bordi; ularning baholari o‘rtasidagi muvofiqlikni aniqlash uchun Koen kappa koeffitsiyentidan foydalanish ko‘zda tutildi.

Turli diagnostik vositalar natijalarini taqqoslash uchun test ko‘rsatkichlari 0–100 shkalaga keltirilib, ularning o‘rtacha qiymati integral kreativlik indeksi (IKI) sifatida hisoblandi. Integral indeks bo‘yicha yuqori daraja 60 va undan yuqori, o‘rta daraja 35–59, past daraja esa 35 balldan kam natija sifatida belgilandi.

Takomillashtirilgan metodikaning mazmuni to‘rtta o‘yin blokini qamrab oldi.

Birinchi blok verbal-divergent o‘yinlardan iborat bo‘lib, bolalarning ravonligi va moslashuvchanligini rivojlantirishga yo‘naltirildi. Ushbu blokda «Nima bo‘ladi, agar...?», «Yaxshi — yomon», «Bitta narsa — o‘nta vazifa» va «Fantaziya binomi» kabi mashqlardan foydalanildi. Topshiriqlar bolalarni bir vaziyatga bir nechta yechim taklif qilishga, predmetlarning turli xususiyatlarini ko‘rib chiqishga va g‘oyalar o‘rtasida yangi bog‘lanishlar yaratishga undadi.

Ikkinchi blok konstruktiv faoliyat va ochiq materiallardan foydalanishga asoslandi. «Qutidan nima yasaymiz?», tabiiy materiallardan «Sehrli shahar» yaratish va konstruktordan «Kelajak mashinasi»ni qurish kabi o‘yinlar orqali bolalarning materiallardan turli maqsadlarda foydalanishi, o‘z g‘oyalarini amaliy shaklda ifodalashi va yaratilgan mahsulotni qo‘shimcha detallar bilan boyitishi qo‘llab-quvvatlandi.

Uchinchi blok syujetli-rolli va rejissyorlik o‘yinlarini o‘z ichiga oldi. «Ertaklar salati» o‘yinida turli ertak qahramonlari yagona syujetga birlashtirildi, «Ertakning yangi oxiri» mashqida esa bolalar tanish voqealarning muqobil yakunlarini yaratdilar. «Kosmik bozor» o‘yinida predmet-o‘rinbosarlardan foydalanish orqali ramziy fikrlash va mustaqil syujet tuzish ko‘nikmalari rivojlantirildi.

To‘rtinchi blok milliy xalq o‘yinlarini ijodiy topshiriqlar bilan boyitishga qaratildi. «Oq terakmi, ko‘k terak?», «Bekinmachoq» va «Quvlashmachoq» kabi o‘yin-

larda bolalarga yangi qoida, o‘yin nomi yoki muqobil variantni taklif qilish imkoniyati berildi. Bu jarayon bolalarning milliy o‘yinlarga bo‘lgan qiziqishini saqlagan holda, ularni mavjud qoidalarni o‘zgartirish va yangilik yaratishga undadi.

Metodikaning markaziy tamoyili ijodiy tashabbusni tarbiyachidan bolaga bosqichma-bosqich o‘tkazishdan iborat bo‘ldi. Dastlabki to‘rt haftada tarbiyachi namuna ko‘rsatuvchi va o‘yin boshlovchisi vazifasini bajardi. Beshinchi haftadan o‘n ikkinchi haftagacha hamkorlik bosqichi tashkil etilib, tarbiyachi bolalar bilan birga o‘ynadi va yo‘naltiruvchi savollar orqali turli variantlarni izlashga ko‘maklashdi. O‘n uchinchi haftadan yigirmanchi haftagacha davom etgan ijodiy-izlanish bosqichida tarbiyachi muammoli vaziyatlar yaratib, bolalarga syujet va qoidalarni o‘zgartirish uchun imkon berdi. Oxirgi to‘rt haftada esa mustaqil ijod bosqichi amalga oshirildi: tarbiyachi asosan fasilitator va kuzatuvchi vazifasini bajardi, bolalar esa o‘z o‘yinlarini yaratib, tengdoshlariga o‘rgatishga rag‘batlantirildi.

Mashg‘ulotlar haftasiga uch marta, 25–30 daqiqadan o‘tkazildi. Ulardan ikkitasi tashkil etilgan ta’lim faoliyati shaklida, bittasi esa sayr yoki erkin o‘yin vaqtida tashkil etildi. Olti oyga yaqin davom etgan shakllantiruvchi bosqichda jami 72 ta mashg‘ulot rejalashtirildi.

Metodikaning samaradorligini ta’minlash uchun to‘rtta pedagogik shart belgilandi. Birinchidan, guruh xonasida karton qutilar, mato bo‘laklari, tabiiy materiallar va boshqa xavfsiz, ko‘p maqsadli buyumlar jamlangan «Ixtirochilar burchagi» tashkil etildi. Ikkinchidan, g‘oyalarni yaratish bosqichida bolalar takliflarini darhol to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri deb baholamaslik tamoyili qo‘llanildi. Uchinchidan, mashg‘ulotlar oxirida «Bugun men nimani o‘ylab topdim?» refleksiya doirasi tashkil etilib, bolalarning ishlari «Ijodkorlik daftari» yoki portfolio orqali qayd etildi. To‘rtinchidan, ota-onalar bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yilib, oilada bajarish uchun haftalik «Uyda ijodiy o‘yin» topshiriqlari tavsiya etildi.

Statistik tahlilda guruhlar o‘rtasidagi farqlarni baholash uchun mustaqil tanlanmalar uchun Styudent t-mezoni, ta’sir kattaligini aniqlash uchun Koen d koeffitsiyenti, kreativlik darajalari taqsimotini taqqoslash uchun Pirson χ^2 mezonidan foydalanildi. Statistik ahamiyatlilik darajasi $\alpha = 0{,}05$ etib belgilandi. Hisob-kitoblar SPSS 26 dasturida amalga oshirilgani qayd etildi.

NATIJALAR

Aniqlovchi bosqich natijalari tajriba va nazorat guruhlarining kreativ fikrlash ko‘rsatkichlari bo‘yicha boshlang‘ich holati bir-biriga yaqin ekanini ko‘rsatdi. O‘lchangan ko‘rsatkichlarning hech biri bo‘yicha guruhlar o‘rtasida statistik ahamiyatli farq aniqlanmagan (barcha $p > 0{,}05$). Kreativlikning past darajasidagi bolalar tajriba guruhida 48 foizni, nazorat guruhida esa 44 foizni tashkil etdi. Tugallanmagan shakllarni rasmga aylantirishda bolalarning ko‘pchiligi quyosh, uy va gul kabi tanish obrazlardan foydalandi. Bu holat dastlabki bosqichda ayrim bolalarning odatiy tasviriy yechimlarga ko‘proq tayanishini ko‘rsatdi.

Shakllantiruvchi bosqich yakunida tajriba guruhida kreativ fikrlashning barcha o‘lchangan ko‘rsatkichlari bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. Ravonlik ko‘rsatkichi o‘rtacha 5,84 balldan 8,36 ballga ko‘tarildi, nazorat guruhida esa 5,76 balldan 6,48 ballga oshdi. Moslashuvchanlik tajriba guruhida 3,92 balldan 6,24 ballga, nazorat guruhida 4,04 balldan 4,68 ballga yetdi.

Originallik ko‘rsatkichi tajriba guruhida boshlang‘ich 4,36 balldan 9,08 ballga ko‘tarildi. Bu boshlang‘ich natijaga nisbatan taxminan 2,1 baravar o‘sishni anglatadi. Nazorat guruhida mazkur ko‘rsatkich 4,52 balldan 5,36 ballga oshdi. Guruhlar o‘rtasidagi yakuniy farq statistik jihatdan ahamiyatli bo‘lib, $t = 5,43$ va $p < 0,001$ natijasi bilan ifodalandi; ta’sir kattaligi Koen $d = 1,53$ ni tashkil etdi.

Ishlab chiqilganlik ko‘rsatkichi tajriba guruhida 6,12 balldan 10,44 ballga, nazorat guruhida esa 6,28 balldan 7,12 ballga ko‘tarildi. Bu natija bolalarning nafaqat ko‘proq g‘oya taklif qilgani, balki o‘z tasvirlarini qo‘shimcha detallar bilan boyitishga ham moyilligi ortganini ko‘rsatadi.

Verbal topshiriq natijalarida ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. «Predmetdan noodatiy foydalanish» topshirig‘ida tajriba guruhining verbal ravonlik ko‘rsatkichi 4,48 tadan 7,32 tagacha oshdi. Nazorat guruhida bu ko‘rsatkich 4,60 tadan 5,24 tagacha ko‘tarildi. Verbal originallik tajriba guruhida 1,84 tadan 4,56 tagacha, nazorat guruhida esa 1,92 tadan 2,32 tagacha oshdi. Tajriba va nazorat guruhlari o‘rtasidagi yakuniy farqlar har ikkala verbal ko‘rsatkich bo‘yicha ham statistik ahamiyatli bo‘ldi ($p < 0,001$).

Kreativlik darajalarining taqsimoti ham metodika qo‘llanilgan tajriba guruhida sezilarli o‘zgarish yuz berganini ko‘rsatdi. Aniqlovchi bosqichda yuqori darajadagi bolalar tajriba guruhida 12 foizni, nazorat guruhida ham 12 foizni tashkil etgan. Nazorat bosqichida tajriba guruhida yuqori darajaga erishgan bolalar ulushi 44 foizga ko‘tarildi, nazorat guruhida esa 16 foizni tashkil etdi. Tajriba guruhida past darajadagi bolalar ulushi 48 foizdan 8 foizga kamaydi. Nazorat guruhida ushbu ko‘rsatkich 44 foizdan 36 foizga tushdi.

Kreativlik darajalarining boshlang‘ich taqsimotida guruhlar o‘rtasidagi farq statistik ahamiyatli emas edi ($\chi^2 = 0,09$; $df = 2$; $p = 0,96$). Yakuniy taqsimotda esa statistik ahamiyatli farq qayd etildi ($\chi^2 = 7,72$; $df = 2$; $p = 0,021$). Bu natijalar tajriba guruhidagi ijobiy o‘zgarishlar oddiy foiz farqlari bilangina cheklanmaganini, darajalar taqsimotida ham guruhlararo tafovut yuzaga kelganini ko‘rsatadi.

O‘yin faoliyatini kuzatish natijalari test ko‘rsatkichlarini to‘ldirdi. O‘yindagi ijodiy namoyon bo‘lishning umumiy balli tajriba guruhida 2,6 dan 5,4 gacha, nazorat guruhida esa 2,7 dan 3,3 gacha oshdi. Shakllantiruvchi bosqichning yakuniy haftalarida tajriba guruhi bolalari o‘zlari o‘ylab topgan o‘yinlarni tengdoshlariga tushuntirish va o‘rgatishga ko‘proq kirishdilar.

Masalan, «Oq terakmi, ko‘k terak?» o‘yinida bolalardan biri jamoa o‘tishdan oldin topishmoq aytishi kerakligi haqidagi yangi qoidani taklif qildi. Bunday holatlar bolalarning mavjud o‘yin qoidalarini shunchaki bajarishdan tashqari, ularni o‘zgartirish va yangi mazmun bilan boyitishga intilganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tajriba natijalari takomillashtirilgan metodika qo‘llanilgan guruhda kreativ fikrlashning barcha o‘lchangan ko‘rsatkichlari yaxshilanganini ko‘rsatdi. Ayniqsa, originallik, verbal originallik va o‘yindagi mustaqil ijodiy tashabbus bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar yaqqol namoyon bo‘ldi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari o‘yin faoliyatini maqsadli, tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish tayyorlov guruhi bolalarining kreativ fikrlash ko‘rsatkichlarini rivojlantirishga yordam berishi mumkinligini ko‘rsatadi. Tajriba guruhida ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va ishlab chiqilganlik bo‘yicha qayd etilgan o‘sishlar tadqiqot gipotezasiga mos keladi. Shu bilan birga, natijalarni barcha maktabgacha yoshdagi bolalarga bir xil darajada tatbiq etish uchun qo‘shimcha, kengroq miqyosdagi tadqiqotlar zarur.

Olingan natijalar S. Russ hamda P.Y. Mullineaux va L.F. Dilallaning xayoliy o‘yin bilan kreativ tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatuvchi tadqiqotlari bilan mazmunan uyg‘un [12; 14; 15]. A.S. Lillard va hammualliflar tomonidan ta’kidlanganidek, xayoliy o‘yinning kreativlikka bevosita sababiy ta’siri yuzasidan ilmiy dalillar bir xil emas [13]. Mazkur tadqiqotda tajriba va nazorat guruhlaridan foydalanilishi metodikaning amaliy samaradorligini qiyosiy baholash imkonini berdi. Biroq guruhlar tasodifiy taqsimlanmagani va tajriba faqat bitta ta’lim tashkilotida o‘tkazilgani sababli sababiy xulosalar ehtiyotkorlik bilan talqin qilinishi lozim.

Originallik ko‘rsatkichining eng katta o‘sishi metodikaning mazmuni bilan izohlanishi mumkin. Syujetli-rolli va rejissyorlik o‘yinlarida bolalar tanish obrazlar va voqealarni yangicha birlashtirishga, milliy xalq o‘yinlarida esa mavjud qoidalarga o‘zgartirish kiritishga undaldi. Bunday topshiriqlar tayyor syujet yoki qoidani takrorlashdan mustaqil variant yaratishga o‘tish uchun sharoit yaratdi. Ushbu jarayon L.S. Vygotskiyning tasavvur mavjud tajriba elementlarini yangicha birlashtirish orqali rivojlanishi haqidagi qarashlari [9] va J. Rodarining hikoya yaratishga oid usullari [18] bilan uyg‘unlashadi.

Milliy xalq o‘yinlarining metodikaga kiritilishi ham muhim pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi. Bolalarga tanish o‘yinlar ularga faoliyat mazmunini tezroq anglash va ijodiy o‘zgarishlarga e’tibor qaratish imkonini berishi mumkin. Bunda xalq o‘yinlarining asosiy mazmuni saqlanadi, biroq bolalarga xavfsizlik va o‘zaro hurmat talablariga rioya qilgan holda yangi qoidalar, rollar yoki o‘yin variantlarini taklif qilish imkoniyati beriladi.

Moslashuvchanlik ko‘rsatkichining boshqa ayrim ko‘rsatkichlarga nisbatan pastroq yakuniy natija ko‘rsatishi ham metodik jihatdan e’tiborga loyiq. Tajriba guruhida ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha ta’sir kattaligi d = 1,13 bo‘lib, u katta ta’sir darajasiga mos keladi. Shunga qaramay, bir fikrlash kategoriyasidan boshqasiga o‘tish ko‘nikmasini yanada mustahkamlash uchun verbal-divergent va konstruktiv

o‘yinlarda kategoriya almashtirishga oid topshiriqlar ulushini oshirish mumkin. Masalan, bitta predmetni transport vositasi, musiqa asbobi, uy-ro‘zg‘or buyumi yoki xayoliy qurilma sifatida tasavvur qilish topshiriqlari bolalarning muqobil yechimlar doirasini kengaytirishi mumkin.

Ijodiy tashabbusni bolaga bosqichma-bosqich o‘tkazish modeli ham metodikaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Dastlab tarbiyachi namuna ko‘rsatadi, keyinchalik bolalar bilan hamkorlikda ishlaydi, so‘ng ularning mustaqil izlanishiga sharoit yaratadi. Yakuniy bosqichda tarbiyachi o‘yinning barcha elementlarini belgilab bermaydi, balki bolalarning g‘oyalarini amalga oshirishi uchun zarur muhitni ta’minlaydi. Bunday yondashuv E. Bodrova va D. Leongning o‘yinni rejalashtirish va bolalarning o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga doir qarashlari bilan uyg‘un [19].

Metodikaning amaliy afzalliklaridan biri uning «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi doirasida haftalik mavzularga integratsiya qilinishi mumkinligidir. Ochiq materiallardan foydalanish, o‘yinlarga muammoli vaziyatlarni kiritish va bolalarning mustaqil g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlash uchun har doim alohida murakkab jihozlar talab etilmaydi. Oddiy karton qutilar, mato bo‘laklari, tabiiy materiallar va kundalik buyumlar ham ijodiy faoliyatni tashkil etishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqotning ayrim cheklovlari mavjud. Birinchidan, ishtirokchilar soni 50 nafarni tashkil etgan va ular bitta maktabgacha ta’lim tashkilotidan jalb qilingan. Ikkinchidan, bolalar guruhlarga tasodifiy taqsimlanmagan. Uchinchidan, tajriba guruhidagi tarbiyachining metodika maqsadidan xabardorligi natijalarga ta’sir ko‘rsatgan bo‘lishi mumkin. To‘rtinchidan, kechiktirilgan diagnostika o‘tkazilmagani sababli aniqlangan o‘zgarishlarning uzoq muddat saqlanishi baholanmagan. Bundan tashqari, Torrens testining o‘zbek tilida standartlashtirilgan me’yorlari mavjudligi va moslashtirilgan baholash mezonlarining ishonchliligi alohida tekshirilishi lozim.

Kelgusidagi tadqiqotlarda bir nechta maktabgacha ta’lim tashkilotlarini qamrab olish, guruhlarni imkon qadar tasodifiy taqsimlash, diagnostik baholashda mustaqil ekspertlardan foydalanish va bolalarning maktabga o‘tish davrida kechiktirilgan o‘lchovlarni amalga oshirish tavsiya etiladi. Shuningdek, metodikaning turli ijtimoiy-madaniy sharoitlarda qo‘llanishi va uning alohida komponentlari samaradorligini taqqoslash istiqbolli ilmiy yo‘nalishlar hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun o‘yin faoliyatini maqsadli va tizimli tashkil etish muhimligini ko‘rsatdi. O‘yin bolaning tabiiy qiziqishi, tasavvuri, mustaqil izlanishi va tengdoshlari bilan hamkorligini birlashtiruvchi faoliyat sifatida kreativ fikrlashni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega.

Tadqiqot doirasida verbal-divergent, konstruktiv, syujetli-rolli va rejissyorlik hamda ijodiy topshiriqlar bilan boyitilgan milliy xalq o‘yinlarini birlashtiruvchi takomillashtirilgan metodika ishlab chiqildi. Metodikaning muhim jihati ijodiy tashabbusni tarbiyachidan bolaga bosqichma-bosqich o‘tkazish, ochiq materiallardan foydalanish, g‘oyalarni yaratish jarayonida bolalarni erta baholashdan tiyilish va oilani ijodiy faoliyatga jalb etishdan iborat.

Tajriba-sinov natijalariga ko‘ra, kreativlikning yuqori darajasiga ega bo‘lgan bolalar ulushi tajriba guruhida 12 foizdan 44 foizga oshgan, nazorat guruhida esa 12 foizdan 16 foizga ko‘tarilgan. Tajriba guruhida originallik ko‘rsatkichi boshlang‘ich darajaga nisbatan 2,1 baravar yuqori bo‘lgan. Shuningdek, ravonlik, moslashuvchanlik, ishlab chiqilganlik va verbal kreativlik ko‘rsatkichlarida ham tajriba guruhi foydasiga statistik jihatdan ahamiyatli farqlar qayd etilgan.

Tadqiqot natijalari asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilariga quyidagi tavsiyalar beriladi:

haftasiga kamida uch marta kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘yinlarni tashkil etish va ularni «Ilk qadam» dasturining haftalik mavzulariga integratsiya qilish;

guruh xonasida bolalarning mustaqil tajriba o‘tkazishi va turli buyumlardan yangicha foydalanishiga imkon beruvchi «Ixtirochilar burchagi»ni yaratish;

g‘oyalarni yaratish bosqichida bolalarning takliflarini darhol baholamaslik, ularni yangi variantlarni izlashga undash;

milliy xalq o‘yinlariga yangi qoida, muqobil syujet yoki o‘yin varianti yaratishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni kiritish;

bolalarning ijodiy faoliyatini «Ijodkorlik daftari» yoki portfolio orqali muntazam qayd etish;

ota-onalarni oilaviy ijodiy o‘yinlar va uy sharoitida bajariladigan topshiriqlar orqali ta’lim jarayoniga jalb qilish;

tarbiyachilarning kasbiy rivojlanish mashg‘ulotlarida kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi o‘yinlar va fasilitatorlik yondashuvini amaliy o‘rgatish.

Shunday qilib, takomillashtirilgan metodika maktabgacha ta’limning tayyorlov guruhida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun amaliy imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, uning samaradorligi va uzoq muddatli natijalarini yanada ishonchli baholash uchun kengroq tanlanma, takomillashtirilgan diagnostik vositalar va kechiktirilgan kuzatuvlarga asoslangan keyingi tadqiqotlar talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida»gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son. — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz/docs/-4646908

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PQ-4312-son qarori. 2019-yil 8-may. — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz/docs/-4327235

3. «Ilk qadam» maktabgacha ta’lim tashkilotlarining davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. — Toshkent, 2022.

4. 2026/2027-o‘quv yilida maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatining asosiy vazifalari (O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2026-yil 10-avgustdagi xatiga ilova). — Ta’lim xabarlari, 2026-yil 12-avgust. URL: https://talimxabarlari.uz/76908/

5. OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. — Paris: OECD Publishing, 2024.

6. Kim K.H. The Creativity Crisis: The Decrease in Creative Thinking Scores on the Torrance Tests of Creative Thinking // Creativity Research Journal. — 2011. — Vol. 23, No. 4. — P. 285–295.

7. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 1967. — 538 p.

8. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. — Bensenville, IL: Scholastic Testing Service, 1974.

9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. — 3-е изд. — Москва: Просвещение, 1991. — 93 с.

10. Эльконин Д.Б. Психология игры. — Москва: Педагогика, 1978. — 304 с.

11. Kaufman J.C., Beghetto R.A. Beyond Big and Little: The Four C Model of Creativity // Review of General Psychology. — 2009. — Vol. 13, No. 1. — P. 1–12.

12. Russ S.W. Play in Child Development and Psychotherapy: Toward Empirically Supported Practice. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2004.

13. Lillard A.S., Lerner M.D., Hopkins E.J., Dore R.A., Smith E.D., Palmquist C.M. The Impact of Pretend Play on Children’s Development: A Review of the Evidence // Psychological Bulletin. — 2013. — Vol. 139, No. 1. — P. 1–34.

14. Hoffmann J., Russ S. Pretend Play, Creativity, and Emotion Regulation in Children // Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts. — 2012. — Vol. 6, No. 2. — P. 175–184.

15. Mullineaux P.Y., Dilalla L.F. Preschool Pretend Play Behaviors and Early Adolescent Creativity // Journal of Creative Behavior. — 2009. — Vol. 43, No. 1. — P. 41–57.

16. Дьяченко О.М. Развитие воображения дошкольника. — Москва: Мозаика-Синтез, 2008.

17. Альтшуллер Г.С. Найти идею: Введение в теорию решения изобретательских задач. — Новосибирск: Наука, 1986.

18. Родари Дж. Грамматика фантазии: Введение в искусство придумывания историй. — Москва: Прогресс, 1978.

19. Bodrova E., Leong D.J. Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education. — 2nd ed. — Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2007.

20. Resnick M. Lifelong Kindergarten: Cultivating Creativity through Projects, Passion, Peers, and Play. — Cambridge, MA: MIT Press, 2017.

21. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Kayumova N.M., A’zamova M.N. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent, 2019.

22. Runco M.A., Acar S. Divergent Thinking as an Indicator of Creative Potential // Creativity Research Journal. — 2012. — Vol. 24, No. 1. — P. 66–75.

23. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013. — 288 b.

24. Wallach M.A., Kogan N. Modes of Thinking in Young Children: A Study of the Creativity–Intelligence Distinction. — New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965.